

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

(Савезно КФД)
2/69 МО

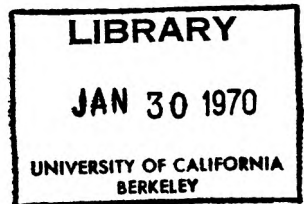
НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књига XVI, об. 5.

4/2/2
12/24
A1 N31
2000

1/19:5 - V.17:5

БЕОГРАД, 1987.

САДРЖАЈ

	Страна
1) М. Стевановић, За Вука и противу њега . . .	297—315.
2) А. Пецо, Дијалекатске особине у пјесничком језику Алексе Шантића	317—339.
3) П. А. Дмитријев, Неке особености изражавања атрибутивних односа у српскохрватском језику . .	341—349.
4) Љубомир Поповић, Реченице са елиптичним пре- дикатом	351—373.
5) ЈЕЗИЧКЕ ПОУКЕ	375—378.
6) РЕГИСТАР	379—397.

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Одговорни уредник **МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ**
Секретар Уређивачког одбора др **Живојин Станојчић**

НАШ ЈЕЗИК

Књига XVI

Нова серија

Св. 5.

ЗА ВУКА И ПРОТИВУ ЊЕГА

Тема данашњег нашег предавања* може навести на помисао да је Управа Коларчева народног универзитета њом и нехотично ставила замку и предавачу и слушаоцима. Првome свакако много опаснију зато што се он јавно мора изјаснити пред лицем слушалаца, а преко њих и пред широким кругом неприсутних чланова друштва: да ли је — у односу на језик којим се у наше дане говори и пише — за Вука Карацића или противу њега, да ли је, то јест, данас, после сто и неколико година, а у време других и много друкчијих друштвено-економских и културноисторијских околности, још увек за Вуков став према језику на коме се развија наша култура у свим њеним видовима, или је пак противу његова става, а за друкчију основу књижевног језика, односно језика општекултурне комуникације међу људима у питањима њихова свакодневног живота и стварања.

Опасност слушалаца од изјашњавања у овоме питању много је мања, јер ови о њему своје мишљење износе „у четири ока”, односно у ограниченом кругу својих саговорника, где ће такође наићи на оштре опоненте, ма какво било њихово мишљење. У свакоме ће случају и изјашњавање за и изјашњавање *противу* Вука наићи на неодобравање јер су у нашем друштву схватања о данашњем нашем језику према Вукову различна и супротна. То нам је врло добро познато. И то сасвим извињава Управу Коларчева универзитета што је увршћивањем данашње наше теме у циклус предавања о језику за његове слушаоце спремила замку о којој вечерашњи предавач, нашавши се у њој — по својој слободној вољи, разуме се — на самом почетку говори. Ми смо се сагла-

* Држано на Коларчеву народном универзитету 2. октобра 1968.

сили с мишљењем Управе да је ова тема актуелна у истој оној мери у којој је опредељивање за Вука или противу Вука опасно — у свакоме случају опасно, ма какво било наше мишљење. Изјаснили се ми овако или онако, једни од слушалаца ће се с нама свесрдно слагати, а други ће нам оштро противречити.

Ми врло добро знамо да постоје провуковци и антивуковци. То је познато из онога што смо чули и што слушамо у многим приликама, почев од научних скупова и културних манифестација посвећених питањима језика, нарочито језика у његовој књижевној и општекултурној примени, па до аматерских резоновања у пригодним разговорима о текућем језику, у којима се сви од реда сматрају и квалификовани и позвани да дају своје судове о њему. А пишу се и огледи, па и целе расправе да се докаже: како је Вук застарео, како он није за наше време, како је његов језик сеоски, управо сељачки језик фолклора и народске мудрости, језик једне епохе која је већ доста далеко иза нас остала, с много дијалекатског, простонародног и застарелог у себи. Где је Вук, а где смо ми сада? — питају се они који овако мисле о Вуку; докле је доспео наш живот и наш развитак, које снаге воде наше друштво, ко су сада носиоци прогреса и културе и у којим срединама је тај прогрес и развој културе најбујнији! А очевидно су све ово јаки аргументи који обесхрабрују провуковце да без устезања кажу своје мишљење, да образложе своја схватања, којима се опет није тако једноставно супротставити и према којима Вук није велики само историјски, само у своме времену, већ и за наше и за свако време. Он је такав нарочито у језику и по језику у својим делима. Зато су многи, и врло позвани, још од Вука до данас, апеловали да се окрећемо Вуку, нарочито у тренуцима када им се чинило да се језик наше књижевности и културе удаљава од основе на коју га је поставио Вук и од личног његова језика. А од Вука до наших дана никада за таква удаљавања није било погоднијих околности од ових које је донела наша револуција, у којима данас живимо и брзо се развијамо, мислимо на велике и нагле економске и социјалне преображаје нашега друштва. Иако језичке промене условљене револу-

цијом ни изблиза нису еквивалентне, нити, по природи функција језика, могу бити еквивалентне социјално-економским променама, оне су свакако уочљиве у више праваца. Сасвим је разумљиво што су: замашно проширена основа културе и општеномодно судеоништво у њеном развоју донели новина и у њеној најизразитијој манифестацији и најпотпунијем средству њеног ширења и повишавања, тј. у језику. При томе су дошла, и морала су доћи, до изражаја многа творачка и стваралачка својства језика, али и више појава које су у супротности с његовом природом.

У бујном и бурном нашем времену жудно се иде за новим. Ново и необично се траже у свакодневном животу, у начину живљења, у одевању и понашању, у задовољавању духовних потреба, у обликовању научних и уметничких истина, тражи се — то је и сасвим разумљиво — што адекватнији начин њихова израза, дакако и у језику. И у језику се тражи, па и налази доста новог и позитивног, али и онога што се не може као такво оквалификовати. А језик по природи својој и по намени то не допушта. Најобухватнији и најсавршенији инструмент уобличавања животне и уметничке стварности, језик је и средство свестраног општења међу људима. И баш зато не сме бити лишен онога што је због сврхе којој служи у њему најбитније, не сме бити лишен јасности, нити оне што им је намењен сме остављати у недоумици.

Језик којим се писац или говорник обраћа својим читаоцима, односно слушаоцима, и у целини и сваком појединошћу, треба да буде јасан и недвосмислен. А он није увек такав. Остављајући засад објашњење о томе зашто треба да буде такав, а зашто опет није такав — обратићемо пажњу на незадовољство због те чињенице. Они који сматрају да језик поред свега осталог мора испуњавати два поменућа услова мисле да се и данас, више од сто година после Вукове смрти, баш код Вука треба учити језику. Зато од времена до времена слушамо аманете и поруке: „Чувајте Вуков језик! Не допустите његово скривање!“ Недавно, о прослави стогодишњице Вукове смрти под сводовима исте ове куће чули смо управо ове покличе из уста мајстора писане и усме-

не речи, знаменитог нашег књижевника, сада већ покојног Вељка Петровића. А данашњи наш Вук, мислимо по томе што нам, уз остало, може служити за узор и својим језиком, каквим треба писати и говорити, Иво Андрић, своју врло оригиналну и врло занимљиву беседу о Вуку на тој прослави завршио је речима: „Наша дужност је да чувмао оно што је Вук називао чистота и сладост нашег језика” и дао као неки општи завет да ће у развоју нашег књижевног језика у његовој основи, као и досада, увек бити присутан стваралачки дух Вука Стефановића Караџића.

Али не мисле и не говоре тако сви наши књижевници, већ их има међу њима, и знатан број, па и познатих, који за савремени не признају језик којим се писало пре више од 50 година. А и неки језички стручњаци заступају такво мишљење, и Вуку Караџићу придају само историјски значај, па, као што се и ми овде позивамо на неоспориве ауторитете, тако и они потврду своје гледишту налазе у речима једнога од највећих Вукових обожавалаца и познавалаца Љ. Стојановића, који је у једној прилици, пре скоро пола века, рекао да се више не говори и не пише језиком Вука Караџића. Али треба имати на уму којим поводом и с каквим смислом су те речи казане. Љуб. Стојановић је ту мисао изнео 1922. год., када је узео да за издања Срп. књижевне задруге на наш језик преведе на немачком написано Вуково дело *Montenegro und die Montenegriner*. А желео је да свој превод да у посве истој форми коју би имало да га је Вук написао на нашем језику, па је, уверивши се да ту жељу не може остварити, казао нешто што је, ако се буквално схвати, потпуно тачно, али што стварно не значи ништа друго већ да један писац не може успешно подражавати у стилу другоме, ни истовременом, а поготову не скоро цео један век старијем писцу.

Несумњиво је тачно да је данашњи наш језик у извесним правцима друкчији од Вукова језика. Друкчији је свакако и у позитивном смислу. Он је, што је сасвим разумљиво, развијенији и раскошнији, мада у понечему и оскуднији. Он се богати и извесним појавама које не одговарају његовој природи, па самим тим ни сврси којој језик служи.

У наш језик различним путевима навиру стране речи и изрази од којих многе језичка пракса елиминише, док се други, потребом за њима и вредношћу својом намећу, и постају саставним делом његовим. И то је оно што је сасвим природно. Али није ни природно ни допуштено све туђе елементе трпати у исти кош и према свима се једнако односити. А Вук нам је и теоријски (најјасније у предговору превода Новог завјета) и примером свог личног језика најједноставније показао како разликовати ове елементе једне од других.

Једнак став према свим туђицама не може се правдати ни потребом интернационализације језика, на коју се неки позивају, нити језик у себе може примати све што долази заједно с новим прогресивним идејама ради њихова ширења и учвршћивања. А то појединци каткад проглашавају као велику добит за наш језик, као прилог културе једног култури другог народа, нарочито ако су то елементи језика било по чему — по заједничком пореклу или по тежњи истим идеалима — блиског народа. Ова блискост, истина, до извесне мере оправдава таква резоновања. Оправдава их, мислимо, утолико што је у језикâ сродних народа и природа њихова унеколико сродна. Али не треба губити из вида да није и истоветна, него сваки језик и у природи својој има много посебнога, што се у њему мора чувати — не зато, наравно, да би тај језик остао нетакнут као обележје дотичног народа. То управо и понајмање јер сваки народ и нема свој посебан језик, него је потребно да сваком његовом припаднику буде схватљиво оно што је на његову језику казано. И Вукови су противници пре 150, па и они што су му још увек и пре сто година опонирали, свој став у питањима књижевног језика истим аргументима бранили и језик предвуковске епохе. С књижевним језиком којим су сами писали, мислили су и говорили они, остаћемо чвршће везани уз нашу велику словенску браћу с којом нас, поред крвне сродности, веже и иста верска припадност. А живот је показао да нису били у праву.

Такво се гледиште није могло одржати, нити је такав, народу непознат, језик и даље могао остати у употреби, ни у условима онога времена зато што се с народом мора-

ло општити, и што се он морао у целини просвећивати на њему разумљивом језику, не ради њега самог него и ради профита оних које су прилике народу наметнуле за експлоататоре, а да и не говоримо о томе што је експлоатисаним просвећивање било потребно ради њихова буђења и коначног збацавања јарма, како туђинског тако и јарма домаћих експлоататора. Вук Караџић је врло рано постао свестан тога. И зато је био непомирљив борац за народни језик у књижевности и свим другим културним пословима. Зато је он, најзад, и однео победу иако је у почетку био усамљен у борби против бројних значајних фактора и постао несумњиви творац књижевног језика свога народа, па је то и на стално остао, захваљујући здравим принципима у постављању основа књижевног језика и што је сам имао језик који је могао, а, по нашем мишљењу, и данас може служити за узор у многим правцима. Ми наравно не сматрамо да сваку реч и сваки Вуков облик, сваки његов израз или обрт треба и данас употребљавати, него говоримо о Вуковим и вуковским принципима, који су у целини прихваћени, који су служили и могу служити и за најбујнији развитак и свестрано богаћење књижевног језика. А ти су принципи и једноставни и врло јасни. И што је најзначајније, Вук их се сам, као књижевник, као научни и културни радник, у своје стварању и стваралаштву све доследније придржавао и усавршавао их.

Народни језик који је Вук дубоко осећао, језик је српскога сељака његова времена. То је сасвим разумљиво јер је наш народ онда углавном у селу живео. Градови су били врло мали и сразмерно је мало света у њима живело. А поготову је, нарочито у Србији и у другим нашим крајевима осим Војводине, мало било градског становништва са српскохрватским језиком као матерњим. Прилике су се у томе погледу до данас, наравно, из основа измениле. Број становништва по градовима несразмерно је нарастао. Данас се више никако народни језик не може идентификовати с језиком села јер народ није само на селу, на пољима, њивама и пашњацима, него је и у граду: у фабрикама и предузећима, у школама и установама. У погледу језика нема више битне

разлике између села и града, а уколико је и има, преимућство је на страни градског становништва, поготову у односу на села оних крајева чији су говори дијалекатски удаљенији од основице књижевног језика, иако је још увек извор богаћења овога језика, сигурна гаранција његове чистоте и чувања његове природе — добро познавање језика управо сеоског становништва; којег данас доста има и у градовима. У градовима се, нарочито у великим градовима, онима у првом реду што су постали политички и културни центри, као и у већем броју мањих градова, све више изграђују језик идентичан углавном с тзв. књижевним језиком, који се у тим срединама даље развијао и богатио на народној основи коју је Вук поставио. Али се ту опет у језику јавља највише туђих елемената несвојствених његовој природи, који зато не могу наћи своје место у њему. Треба само бити свестан тих елемената и показати готовост да се они избегну, мада то ни једно ни друго није сасвим једноставно, нарочито за оне што не мисле да се томе могу учити код Вука, а да и не говоримо о онима који и не осећају потребу за тим.

Изјашњавајући се за Вука, ми нисмо хтели рећи да се његову језику, па ни с обзиром на принципе које је он сам поставио, не могу чинити баш никакви приговори. Нарочито у првоме времену његова рада, у његовим ранијим списима, има чак и елемената језика против којег се Вук сам борио, тј. славеносрпских елемената, који одударају од особина народног језика. То су оне шљокице од којих је Вук, по речима хрватског филолога Армина Павића и по сопственом признању, целог века чистио свој језик. Овде се наравно није мислило на оне бројне словенизме каквих има повелик број у његовим почетничким радовима него, рецимо, на речи као што су *полза*, *причина*, *принадлежати*, *удовлотворити* и сл., које он, иако свестан да су руске, ипак и касније каткад употреби у својим списима и приватним писмима, мада их се у току свога рада све више ослобађао. И тешко се може рећи да се било која таква реч очувала код Вука до краја његова живота и рада, осим оних, наравно, које су ушле у народни језик. А поготову Вук није ни једне такве речи унео у ризницу нашег језика, ни једне, наиме,

нема у његову Рјечнику. А сам их је пак употребљавао из осећања неке потребе, именицу *полза*, рецимо, поред домаће речи *корист*, иако обе имају исто значење, — Вук је узимао са значењем морално-духовне добити, а *корист* у материјалном значењу; *удовлотворити* Вук је употребљавао зато што није налазио еквивалентног глагола у нашем језику за његово значење — *изићи* у сусрет чијим жељама, *задовољити* чије жеље итд. А из области синтаксе можемо навести употребу датива с предлогом *к(а)* у функцији допуне именица које означавају какво осећање или расположење, као у примерима: *ако имате љубави к мени, љубав к народу, љубав к народном језику, показао је већу вољу к војничкој служби него к чему другоме*, — тамо где се иначе употребљава предлог *према* са истим обликом; затим у функцији допуне придева *близак* и његова компаратива (*ближи к русијском него к дубровачком*) и у сл. случајевима (*у предговору к првом Рјечнику*), где у савременом језику долази сам облик датива. И ако је неки од овде наведених примера из језика Вукових дела из каснијег времена, њих већ нема у онима најкаснијим.

Вук је, затим, и самом себи и уопште гдекад допуштао употребу речи са словенским а не народним наставцима, с наставком *-тељ*, нпр. Он је говорио и писао: *читатељ*, рецимо, па *писатељ*, *председатељ* чак, *образоватељ*, *сачинитељ* итд., зато очевидно што су оне могле ући међу домаће, народне речи, јер се обликом својим подударају са: *створитељ*, *родитељ*, *учитељ* и другим таквим речима које је народ већ давно био примио из црквеног језика, а односе се на вршиоце духовних радњи. Народ за именицама ове врсте није имао никакве потребе да их направи домаћим наставцима, како је правио именице од глагола конкретних радњи које је обављао: *орач*, *копач*, *бранич*, *ронац* или *ронилац*, *просац* или *просилац*, *жетелац* итд. и како ће се доцније направити и именице: *читалац*, *писац* и многе друге, поред којих се још, ретко истина, употребљавају и *читатељ* и *писатељ*, мада ова друга само с ироничним или пејоративним призвуком. И Вук, наравно, као ни народ, ни једну именицу од глагола мануелне радње није направио наставком *-тељ*.

Има у Вукову језику, дакако, и по неки дијалектизам или општенародска језичка особина, гласовна или обличка, која се данас не сматра особином књижевног језика. Од ових првих указујемо на једну једину, којом је Вук остао недоследан себи. То је гласовна промена у додиру уснених усгласника и сугласника *ј* у облику инфинитива глагола: *грмљети*, *живљети*, *сврбљети*, *трпљети*, које Вук даје у овоме облику, у првоме реду због тога што су они у томе облику скоро уопштени у свим народним ијекавским говорима и што је до тога уопштавања дошло аналошким путем, према облицима глаголских именица *живљење*, *трпљење* . . . , где је иста промена гласова наслеђена из даље прошлости у целом нашем језику, не само у ијекавским већ и у екавским говорима. И тек је Ђ. Даничић, ученији од Вука као филолог, у мало пре наведеним инфинитивима, још за Вукова живота 1850, у својој *Малој српској граматици*, дао облике са сугласником *ј* иза уснених сугласника (*грмјети*, *живјети*, *сврбјети* и *трпјети*), који су и прихваћени за књижевни језик. Сличне судбине били су и Вукови двосложни наставци множине заменичких и придевских речи: *нашијех*, *нашијем*, *добријех*, *добријем*, које је Вук прво употребљавао наредо са облицима *наших*, *нашим*, *добрех*, *добрим*, а после, ради остварења доследније јекавштине, одбацује ове друге облике, да се баш они, и насупрот Вуку, сасвим уопште као једини књижевни облици и у ијекавском изговору.

Као дијалекатску особину завичаја својих предака из црногорске Херцеговине Вук је наследио предлошко-падежну везу предлога *према* с генитивом, коју је могао примити и из тамо посталих народних умотворина, тек ми у његову језику срећемо примере типа: *Када буде према турскога шанца* . . . ; *према острова на десној страни Дунава*; *Ово се може рећи и за Бошњаке према Османлија*. Али је у овој служби у Вукову језику неупоредиво чешћи предлог *према* с локативом. А у књижевном језику после Вука, ова се веза ту једино и употребљава.

И употреба везника *зашто* у функцији спољног знака везе узрочних зависних реченица с главнима свакако је дијалекатска, и то уско дијалекатска особина, с којом се сре-

ћемо у Вукову језику, не само у ранијим његовим списима (*Ово барам није ново за што је било људи и прије неколико стотина година који су овако мислили* — у предговору I издању Рјечника) него и у онима што их је објавио пред крај живота (*То пријатељство њихово није могло дуго трајати за што Родофник може бити није знао како Грци и Срби између себе живе* — у Правитељствујушчем совјету). Вукова употреба облика ср. рода једнине односне заменице који у функцији спољног знака везе реченица које се не односе на једну реч него на целу управну реченицу, на оно што се казује њеним предикатом, или на анафорску заменицу то, као у примерима: *Узму себи више, а Гагићу, као писару своје, дадну мање, на које Гагићу буде жао...*; *после Милошева доказивања да је он то јамачно дознао које они нијесу могли дознати; ... ако се одавде преселим, које мислим ако будем жив* — општенародска је језичка особина, или бар особина позната већем броју, а не једном народном говору. У данашњем књижевном језику овакве реченице везују се искључиво везником што. Указује се, с правом, разуме се, на извесне изразе, обрте и конструкције код Вука, којих данас нема у књижевном језику, нити би, по данашњем језичком осећању, могле у њега бити примљене. Нико више не употребљава у напредак са значењем *одсад* или *надаље*, нити би когод рекао у томе *догађају* место у *томе случају*, како је писао Вук.

Данас, исто тако, нико не каже како је говорио Вук: *Нико није господар од своје жене, ни отац од кћери, ни брат од сестре* или *Милан Обреновић је био старешина од Нахије рудничке* — него би се пре, ако се допусти да може бити господарства над неким, ово означавање припадања исказало обичним посесивним генитивом (*господар своје жене, старешина нахије рудничке* итд.), без предлога *од*. Али у вези с тим: тврдити да се генитив с предлогом *од* више не употребљава у томе значењу — у најмању руку је претерано, и нетачно свакако. Јер не треба заборавити да се ово значење генитива меша с другим једним значењем овога облика које допушта, па често и захтева, употребу предлога уз њега. И не би се могло рећи да у приме-

рима: *Владика ме зовну прозору од кола* (Јб. Ненадовић, Писма из Италије, 149). — *Чујте заповест од кмета* (М. Глишић, Целокупна дела I, 21). — *Нигдје зрака ни даха од живота* (П. Кочић, Цјелокупна дјела I, 332). — *Нисам ли ја газда од свога имања* (Д. Радић). — *Бакош не трпи мирис од телеће коже* (А. Г. Матош). — *Обађоше улице од којих су тријемови били накићени гирландама* (Назор). — *Перица је онако раскалашно шопио у угао од постеље* (В. Петровић, Варљиво пролеће, 222). — *У неприлици поче превртати по џеповима од хлача* (И. Дончевић) итд. — генитив с предлогом од није на месту, иако је потпуно јасно да се том предлошко-падежном везом овде означава припадање; *prozor od kola* је *prozor kola*; *zapovest od kmeta* — *kmetova zapovest*, *дах од живота* — *дах живота*, *газда од свог имања* — *газда свог имања*, *мирис од телеће коже* је *мирис телеће коже*, *угао од постеље* — *угао постеље*, *џепови од хлача* су *џепови хлача*. А сасвим је разумљиво што су писци из којих смо навели ове примере узели баш облик генитива с предлогом од. И за нас је несумњиво да им се он наметнуо зато што је поред припадања требало означити и ону другу нијансу генитива, аблативну нијансу његову, којом се означава потицање од чега, или одвојено посматрање чега од онога чему припада. У овоме случају свакако ово последње.

Сада се гдекад, као и пре 150 година, замера Вуку и што употребљава неодређене заменице у облицима у којима стоје речи деклинације уз бројеве *два*, *три* и *четири*, и одређено се тврди да се данас не говори као што је говорио и писао Вук: *Још ћемо рећи неколике врсте и пре неколике стотине година*, већ „*сви*” *кажу неколико врста и пре неколико стотина година*. Да овако не кажу *сви*, већ *многи* (мада опет не *сви*) кад то значење захтева, говоре као Вук: *неколико врсте, и неколике стотине година* — ми смо навели низ писаца од Лазе Костића и Ђалскога па до Шимуновића, И. Андрића и Добрице Ђосића, који такође, као Вук, употребљавају исте облике тих заменица. И разумљиво је зашто их употребљавају. Па сигурно зато што се овим обликом

заменеце означава, истина, неодређен број предмета уз чије име долази заменичка ознака, али и мали број тих предмета, док прилог означава само неодређеност, а не и мању или већу количину. Кад је Ђосић — да анализирамо само један његов пример — рекао *треснуше неколике бомбе*, он свакако казује да тих тресака бомби није било много. Да је место тога рекао *неколико бомби* — нико не би могао закључити да их није било и више. И за низ других синтаксичких и морфолошких особина Вукова језика тврди се да их нема у савременом књижевном језику. Тврди се између осталог да нема, рецимо, облика именичке промене придева, облика имперфекта да је одвећ редак словенски генитив, тј. прави објекат уз одричне глаголе у облику генитива, да је с гледишта књижевнојезичке норме рђава употреба облика акузатива именице *страна* с предлогом *са*; да се предлози *у* и *код* с генитивом већ не употребљавају у истом значењу; да је уз глаголе *тражити* и *искати* не ваља употребљавати облик самосталне речи с предлогом *у*, већ ту треба узимати предлог *од*; да је Вуков темпорални генитив с предлогом *за* одвећ архаичан; да је такав исто предлог *за* с обликом акузатива у функцији означавања узрока, а предлог *уз* с овим обликом у функцији одређивања времена итд., итд. Ми смо, међутим, бавећи се односом садашњег нашег књижевног језика према Вукову у расправи *Језик у Вукову делу и савремени српскохрватски књижевни језик*¹, на примерима из писаца, показали да све овде набројане особине живе и у савременом књижевном језику, да се неке од њих, истина ређе, употребљавају, да неке у себи садрже архаичну ноту, али су све то још увек особине књижевног језика. Друкчије могу мислити једино они што узимају за књижевни само свој лични језик и највише допуштају да се у њему може употребљавати оно што је обично у њиховој најближој околини, у уској средини у којој сами живе. А о овоме се поуздано може судити само уз познавање језика свих наших културних средина, свих писаца, свих оних што пишу нашим језиком, јер језик свих њих чини наше заједничко културно добро које се зове српскохрватски књижевни језик. Дакако

¹ Јужнословенски филолог XXVI, 73—150.

у свим тим срединама и код свих појединаца има у стилу по нешто посебно, али им је заједнички граматички систем језика, који је углавном онакав какав је био код његова творца Вука Караџића. А он је такав остао до данас. (И у граматичком се систему наравно по нешто мења, иако сасвим споро и неосетно, па је природно да се ту нешто изменило и од Вука до данас).

Они што нису за Вуков став у језику, не траже само безрезервно допуштање уношења туђица у наш језик, него су једни више за усвајање онога што су сами усвојили и за богаћење књижевног језика једино елементима којима је обогаћено њихово осећање језика. Ми смо против овога става, како рекосмо, зато што то право не припада ни појединцима ни појединим срединама мимо осталих, иако смо, наравно, за њега ако се даје свима, али само уколико нешто ту није у супротности с природом српскохрватског језика, што се у сваком посебном случају може утврдити испитивањем порекла и распрострањености језичке појаве за коју се то право тражи. А зашто није могуће допустити све у књижевном језику што би појединци хтели да у њему добије своје место, најбоље може послужити акценат појединих речи нашег језика и појаве у вези с њим. Захтеви за ревизијом Вукове акцентуације дате у системима Ђуре Даничића, понављају се с времена на време. И ми лично као, по нашем сазнању, и сви они што се баве нашим језиком, увиђамо оправданост таквих захтева. Али највећи део лингвиста, бар оних који познају стање српскохрватских акцената, не налазе да би се ту могло засегнути тако далеко да се ревизијом наруши систем Вукова акцента. То се видело недавно када је група од 11 стручњака српскохрватског језика при изради најновијег правописа (који је тачно пре осам година заменио све раније правописе) квалификована и позвана за то, уз правопис дала и релативно опширна ортопска упутства. Ова је комисија дошла до закључка да ће бити најбоље ако се узме Вук—Даничићев систем акцентуације, а поред њихова акцента се да још и друкчији акценат, уколико је познато да је у пракси добио широко распрострањење; поред *гласник* и *гласник*, поред у *догађају* — у

дѡгађдју, поред по обліку — по облику, поред у поглѣду — у поглѣду, поред на камѣну — на чѣмену и сл. А то у ствари и нису промене него само повећање акценатских дублета каквих је правописна комисија учинила у више категорија облика речи, а каквих имамо и код самога Даничића. Сугестије и често чињени предлози да се легализује туђински акценат у речима страног порекла на крајњем слогу речи: *аспирѡнт*, *командѡнт*, *музикѡнт*, *лаборѡнт*, итд. као ни допуштање силазних акцената у средини речи (*аудѡција*, *резолѡција*) не би се могао прихватити јер би то рушило целу систему. Што се тиче ревизије неакцентованих дужина на крајњем слогу неких облика речи, на којој многи инсистирају, Комисија се нигде није одлучила за њу, јер се постављало питање докле се ту може ићи. По нашем личном мишљењу, ревизија се и ту намеће, али само тамо где је до редукције тих дужина дошло на широком пространству нашег језика, као нпр. у глаголских облика презента с оснoвом на *је*, па гдекад и на *е*, где је нестајање дужине уопштено тако рећи (*чѡјем*, а не *чѡјѣм*, *трѣсем*, неупоредиво чешће него *трѣсѣм*). Али увести у систем ортоепије скраћивање дужина и у облицима где она има своје семантичке функције: у ген. именица жен. рода, нпр. и другде — за нас би значило скоро што и прописати укидање свих падежних наставака, рецимо.

Никакви уступци ту нису могућни, прво, аматерима у теоријском познавању наше ортоепије, од којих су неки (С. Винавер, нпр.) — иако су личним својим изговором могли служити као изврстан узор — захтевали да се једноставно ликвидирају све дужине, у првome реду зато што немамо времена које ћемо улудо траћити отежући поједине вокале у говору. Такво је резоновање, ако га не схватимо као шаљиво, у најмању руку веома наивно. Они који неће да прихвате сасвим тачну оцену А. Белића да „и дужине, као и наша мелодична четири акцента служе лепоти и фонетској изразитости нашег језика”, и да их већ само због тога треба чувати — признаће нам да када чујемо да човек без дужина изговори, рецимо: *Затим су изишли из куће* стичемо утисак, да се говори о изласку већег броја особа из више кућа, поред

тога наравно што смо стекли суд да то говори лице из неког краја са изгубљеном деклинацијом. С дужином последњег слога последње именице: *Зашћим су изишли из куће* свакоме ће бити потпуно јасно да је реч о изласку из једне куће! Зато и сматрамо да дужине ту морају остати неприкосновене јер врше функцију коју и падежни наставци.

Противницима дужина, и онима који допуштају ремећење акценатског система, ми постављамо питање како се може разумети кратка песма једног нашег данашњег песника, врло занимљива као игра речи:

У прòлеће нèшто прòлèћè
 Лèти свè лèтjа
 Ў јесèн свè је сèн
 Зíми нèшто зíми

(Д. Матић, Годишња доба)

Овако прочитано све што је речено — сасвим је јасно. Без акцената и дужина — нико не би знао шта се овде хтело рећи.

Даље, ми лично, а мислим да ће се с нама и други сложити, не можемо уважити апел америчког испитивача данашњих српскохрватских акцената у нашим градовима Томаса Магнера, упућен југословенским лингвистима, да изиђу из „Вукове сенке” и да у приказивању акцената воде рачуна о свему ономе што је он нашао вршећи анкете у многим српским и хрватским градовима. Ми не сматрамо за науку некорисним ни испитивање акцената и анкетирања каква је вршио Магнер у више наших градова. Али, по нашем мишљењу, резултати испитивања до којих се тим путем долази не могу се много, а скоро ни уопште искористити при вршењу ревизије српскохрватског акценатског система. Јер по градовима обично и нема уједначене акцентуације, а уколико је има, она је вуковска, тј. животном праксом незнатно већ ревидирана Вукова акцентуација, дата у Даничићевим системима. А ради довођења те ревизије до разумног краја, биће много потребније испитивање сеоских говора у којима је она у појединим местима потпуно уједначена него испитивање говора становништва у градовима, где често ни сви чланови исте породице немају исти акценат. Ревизија

система акцената и дужина успешно ће се моћи извршити водећи још рачуна о њихову стању управо оних кругова градског становништва у којег је он најсроднији са системом сеоских говора што леже у ужој основици књижевног језика, а то ће рећи онога становништва у кога се најбоље чува карактер Вукова акцента. То значи да се у томе акценту мењају и мењаће се појединости, али ће његова основа остати иста. И не само основа, него остаје и остаће цео ортепски систем Вуков са овде-онде учињеном ревизијом у њему, која неће мењати природу његову.

Друге области језика много су мање подложне променама јер су конзервиране писмом. Зато се, граматички систем језика, фонолошки и морфолошки, чува онако како га је утврдио Вук. Развитак језика не изискује ту остене промене у њему. То се не може рећи за све појединости у области синтаксе. Из онога што смо већ рекли, може се закључити да је понешто из Вукова језика и сасвим nestало да се извесне особине, и уколико се чувају, данас осећају у неколико застареле, неке језику дају архаичан или уздигнут тон и посебну стилску боју. И у свакоме случају, Вук међу писцима наше књижевности има свој посебан стил, који карактеришу још и: одвећ честа употреба пасивних реченица с објектом у функцији субјекта и повратним глаголом у предикату (*Потом се учини у Остружници скупштина, Сутрадан се пошаљу Миленку и Петру сенаторске дипломе, Милоје се избаца из службе, Велики везир дојакошњи збаци се, ... те се изаберу посланици* итд.); употреба глаголске енклитике између атрибута и именице коју одређује (*Стојан је Чупић био врло рјечит, Војвода је Петар имао обичај*), као и између броја и његове допуне (*Десет је година прошло*); употреба придевских речи иза именица (*догађаји народа нашега; од браће своје закона римскога; свему су народу нашем позната; овакви пријатељи моји; под владом турском; припада нахији зворничкој*), употреба глагола на крају реченице итд. Све се ове стилске особине и данас срећу код појединих писаца, и у појединим нашим срединама. Али кад се год с њима сретнемо, оне нас подсећају на

стил Вука Караџића. И сасвим је разумљиво што Вук има свој стил. Има га сваки писац, а поготову га мора имати родоначелник писаца новије књижевности, који је уз то, као писац, био усамљен у време свога стварања. Али је он био и остао узор у језику без преседана. Сви од реда су већ пред крај његова живота, а одмах после Вукове смрти, без изузетка, тако рећи, ишли за њим и држали се његових принципа у језику; сви су писали народним језиком оне средине из које су поникли и из ње уносили по нешто чега нема у Вукову језику. Отпадали су при том само језички елементи који нису одговарали Вуковој норми. Та се норма преко писаца из разних крајева обогатила синтаксом народних говора, народном фразеологијом и обиљем речи, једном речју свим домаћим особинама, без оних, наравно, које су туђинског порекла. А и ускодијалекатске особине су отпадале. На богаћење нашег књижевног језика, опет преко језика појединих писаца и културних радника уопште, утицали су и језици других народа, оних мислимо чија је култура овим или оним путем утицала на наш културни развитак, а све то, наравно, по Вуковим принципима. Зато је за нас Вуков језик — језик наше књижевности и културе који се развијао и развио, који се богатио и богати се језичким елементима народа што се тим језиком служи, без обзира на то где живи, на селу или у граду, и без обзира на то где ради: у пољу и на њиви, у фабрици или руднику, у некој школи или било којој другој културној установи — само наравно уколико се тај развитак врши на показаним Вуковим принципима. Што би се поређењем реда по ред језика који налазимо у Вуковим делима и језика неког данашњег писца нашло да је што-шта данас друкчије, то не значи да ту и по суштини има разлике. Истина је да се језик данашњих писаца белетриста одликује многим појединостима пре свега: одвећ слободним метафорама, беспредикативношћу реченица, претераном елиптичношћу њиховом, небрижљивом конгруентношћу и сл. Али свега тога има и у народном језику, па уколико то не иде на уштрб сврхе којој језик служи, а која тражи јасност — то опет не излази из оквира Вукових принципа, мада много чега од тога, сасвим је разумљиво,

нема у личном Вукову језику. Разумљиво, кажемо, јер Вук није белетрист него писац, који се језиком својим обраћа разуму, а не срцу својих читалаца, па и по томе саме не можемо очекивати од његова језика ону раскошност и изнијансираност која карактерише каткад језик каснијих, а нарочито данашњих књижевника. Али ако набројене и сличне поетске и уопште уметничке лиценције њихов језик чине богатијим од Вукова језика — недоречености и енигматичности, у које се претеране језичке слободе често између, чине га оскуднијим. Има истина схватања да књижевност није за свакога, али их ми не прихватамо, већ сматрамо да ни књижевници уметници нису без обавезе да ипак пишу језиком који се уз мање или веће, или и највеће, напоре може разумети. У вези с тим за нас се поставља и питање да ли је, рецимо, песник који у једној својој песми каже да је *крава појела месец* испунио ову своју обавезу. Ми који по позиву своме анализирамо сваки, па и песнички језик, ни после много размишљања над дотичним стихом нисмо сасвим сигурни да ли се ту говори о крави која је пасла месецом обасјану траву. А ако смо после доста изгубљеног времена добро схватили тај стих, сматрамо да он ниуколико није поетскији од овде датог његова објашњења. Исто тако, иако не мислимо да су елиптичне и беспредикатске реченице без одређене изразитости и лепоте — по нашем осећању излагање какво гдекад срећемо и у целим пасусима као што је:

*Умро. Дobar. Говорио ми. Тако. И ти ћеш, каже.
Тамо. И сви добри људи. То је добро. Рекао сам му.
Због сунца. И због воде. Бистре. И због костобоље. Моје.*

— оставља утисак бунцања у врућици. А овај смо пасус исписали из дела једног врло доброг и свакако познатог нашег књижевника, који је баш за то дело добио неколико награда.

Једном приликом сам се пожалио једном пријатељу професору, који, по своме позиву ученицима тумачи књижевна дела, да једно рекламирано дело опет истакнутог, сада другог данашњег књижевника, због сличних особина језика и стила ја нисам могао прочитати него сам једноставно пре-

кинуо скоро на почетку. Овај ми је рекао да писац X (нећемо му рећи име) у томе делу приказује хаотичне ситуације и хаотична стања душе, па није неприродно што му је и језик хаотичан. Ја сам му пак одговорио да се неразумљивим језиком ништа не приказује. А то је за жаљење утолико више што исти тај писац има и дела, и то литерарно врло успешних дела, која сваки читалац разуме. Пред таквим језиком, пред навалом неадекватних страних речи и обрта, пред неслагањима тесно повезаних реченичних делова, пред баналностима језика свакодневне комуникације крцатим: одвијањем свега и свачега, сагледавањем такође свега и свачега, прорађивањем овога или онога, пред дискусијама појединачна, пред синтаксичким спојевима као што је: у вези тога и њему слични, пред бројним уским грлима, пред сталним акцијама по разним питањима и многим другим уобичајеним језичким шаблонима, супротним често и логици и природи језика, — многи поклоници Вукови вапију за њим и за поштовањем његових језичких принципа. И разумљиво је зашто вапију.

М. Стевановић